

2015.11.19-21 Olsztyn

COR DIOECESIS

450 lat

Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum”
(1565-2015)

Napis na okładce poszytu z dokumentami dotyczącymi Seminarium Duchownego

Praca zbiorowa pod redakcją
Andrzeja Kopiczko i Pawła Rabczyńskiego

Publikacja wydana przy wsparciu finansowym Urzędu Miasta Olsztyna,
Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego
i ks. Andrzeja Kopiczko

Olsztyn 2015

Recenzent: Dr hab. Grzegorz Jasiński, prof. UWM

Redakcja techniczna: Halina Piotrowska

Ilustracje ze zbiorów: Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie,
Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny,
Zgromadzenia Sióstr Wynagrodzicielek Najświętszego Oblicza,
Jacka Iwulskiego, Andrzeja Kopiczko,
Wyższego Seminarium Duchownego w Elku
i Wyższego Seminarium Duchownego w Elblągu

Na pierwszej stronie okładki
fotografia: *Kościół seminaryjny, widok od strony prezbiterium* i *Dokument powołania
do istnienia Seminarium w diecezji warmińskiej z 21 VIII 1565 r.*

Na czwartej stronie okładki
Kardynał Stanisław Hozjusz – założyciel Seminarium Duchownego w Braniewie

© Copyright by Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum” w Olsztynie
i Andrzej Kopiczko, Olsztyn 2015

ISBN 978-83-938820-3-8

Wydawca: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM

Przygotowanie i druk: Zakład Poligraficzny „Gutgraf”, 10-176 Olsztyn, ul. Bałtycka 131

ARCHIEPISCOPUS METROPOLITA WARMIENSIS

PL 10-006 Olsztyn, ul. S.Pięńnego 22a,
tel. 89 524 71 71, fax 89 524 71 72, e-mail: w.ziembra@episkopat.pl

W tym roku upływa 450 lat działalności Wyższego Seminarium Duchownego, powołanego do istnienia przez Sługę Bożego Kardynała Stanisława Hozjusza, Biskupa Warmińskiego. Od jego nazwiska nosi nazwę „Hosianum”. Pierwszą siedzibą Uczelni było Braniewo. Dopiero po II wojnie światowej zostało przeniesione do Olsztyna.

Kardynał Stanisław Hozjusz powierzył prowadzenie Seminarium Towarzystwu Jezusowemu, co gwarantowało wysoki poziom formacji kandydatów do kapłaństwa. Wskutek kasaty Zakonu Jezuitów pod koniec XVIII wieku opiekę przejęli księża diecezjalni w ramach współpracy z powołanym w 1821 roku Liceum Hosianum, gdzie alumni uczęszczali na wykłady i od 1843 roku, wraz z młodzieżą świecką, mogli zdobywać stopnie naukowe. Uczelnia otrzymała wówczas prawa akademickie i status równy uniwersytetom. W 1912 roku została przemianowana na Akademię Królewską, a w 1918 roku na Państwową Akademię w Braniewie i pod tą nazwą funkcjonowała do końca II wojny światowej.

Po 1945 roku, w nowych warunkach politycznych i z uwagi na zmiany ludnościowe oraz przeniesienie centrum administracyjnego do Olsztyna, w 1949 roku reaktywowano Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum” już z siedzibą w Olsztynie. W 1972 roku Uczelnia podjęła współpracę naukową z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, gdzie studenci bronili prac magisterskich, a od 1981 roku zostało afiliowane do Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, dzięki czemu już rok później takie obrony mogły się odbyć w Olsztynie. Od 1 września 1999 roku Seminarium współpracuje z Wydziałem Teologii UWM, czyli powróciło do dawnych tradycji formacji duchowej oraz intelektualnej w ramach uczelni wyższej.

Rok 2015 jest rokiem dziękczynienia Bogu za Warmińskie Seminarium Duchowne „Hosianum”, które w ciągu 450 lat swojej historii przygotowało ponad pięć tysięcy kapłanów do służby duszpasterskiej.

Jesteśmy wdzięczni uczestnikom okolicznościowego Kongresu Międzynarodowego i współautorom publikacji za pogłębioną, naukową refleksję nad piękną historią „Hosianum”. Niech 450-letnia przeszłość stanie się natchnieniem dla przyszłości.

Dr Vilma Žaltauskaitė

Instytut Historii Litwy

Elementy dyscypliny duchowości jezuickiej w regułach instytucji wychowujących duchownych w XIX wieku

(Wilno – Petersburg, Wornie – Kowno)

Tradycja duchowości jezuickiej w instytucjach wychowujących duchownych zarówno w diecezji wileńskiej, jak i żmudzkiej sięga wieku XVI; tutejsze seminaria kierowały się także konstytucją Seminarium Duchownego w Braniewie z 1566 r.¹ Podtrzymana była ona aż do XVIII w., ale z przerwami na czas, kiedy uczelnie powierzano innym zakonom². Jednak kasata zakonu jezuickiego w 1773 r. oraz działalność Komisji Edukacji Narodowej przyniosły zmiany. Nowe idee Oświecenia są szczególnie rozpoznawalne w reformie wychowania duchownych w diecezji wileńskiej³. W seminarium diecezji żmudzkiej w Worniach jezuitów zamienili księża Misjonarze św. Wincentego à Paulo. Zmiana sytuacji politycznej – rozbiory Rzeczypospolitej Obojga Narodów – znowu miała wpływ na reformy wychowania duchowieństwa. I chociaż w Cesarstwie Rosyjskim, do którego zostały włączone diecezje wileńska i żmudzka, działalność zakonu jezuickiego – mimo kasaty – początkowo nie została przerwana, to już na przełomie XVIII i XIX w. wychowanie duchowieństwa przeszło wielkie zmiany instytucjonalne. Dopiero w 1820 r. działalność Towarzystwa Jezusowego w Cesarstwie Rosyjskim została zabroniona i od tego czasu jego członkowie oficjalnie nie mogli przebywać na terenie tego państwa. Władza świecka chciała kontrolować proces wychowania duchowieństwa katolickiego. W 1843 r. opracowano wspólny statut dla wszystkich seminariów działających w Cesarstwie⁴.

¹ L. Piechnik, *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, Kraków, 2001, s. 53–68, 89, 108–118; A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais*, Vilnius, 2008, s. 58–77 i in.

² L. Piechnik, *Jezuickie seminaria diecezjalne w Polsce 1564–1773*, w: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, wybór i oprac. J. Paszenda, Kraków, 1994, s. 93.

³ T. Kasabuła, *Ignacy Massalski, biskup wileński*, Lublin 1998; E. Raila, *Ignotus Ignotas*. Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis, Vilnius, 2010; M. Ślusarska, *Ku odnowie życia religijno-moralnego wiernych i poprawie ich obyczajów*. Duchowieństwo diecezji wileńskiej w okresie pontyfikatu biskupa Ignacego Jakuba Massalskiego (1762–1794) a oświeceniowa reforma katolicka, *Senoji Lietuvos literatūra*, 2012, t. 33, s. 171–210.

⁴ Kopia statutu seminariów z 19 XI 1843 r., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* [Państwowe Archiwum Historyczne Litwy] (dalej: LVIA), F. 696, inw. 2, nr 368, k. 17–26. Etaty w seminariach opublikowano w *Полное Собрание Законов Российской Империи*, т. XVIII, Санкт Петербург, 1844, No 17341 (1843 11 19). Ukazem z 19 XI 1843 r. uregulowano działalność seminariów diecezji wileńskiej, mińskiej, telszewskiej [żmudzkiej], żytomierskiej i kamienieckiej.

Obowiązywała zasada, że w diecezjach mogło funkcjonować tylko jedno, a zakony zostały pozbawione prawa zajmowania się wychowaniem duchowieństwa, natomiast Rzymsko-Katolicka Akademia Duchowna w Wilnie⁵ w 1842 r. została przeniesiona do Petersburga. Przedstawione wyżej uwagi, dotyczące zmian w wychowaniu duchowieństwa w Cesarstwie Rosyjskim, mogą nasunąć pytanie odnośnie do zasadności tematu badawczego. Jednak w wyniku kwerend, które ostatnio przeprowadzono analizując zmiany w regulach Cesarskiej Rzymsko-Katolickiej Akademii Duchownej w XIX w., zwrócono uwagę nie tylko na ich przyczyny polityczne i społeczne, ale i na to, że regulując zasady wychowania alumnów kontynuowano tradycję szkół kształcenia teologicznego⁶. A ponieważ w tym regionie istniała głęboka tradycja jezuicka, dlatego zdecydowano się zdefiniować cel badania następująco: rozpoznać przejawy duchowości jezuickiej w instytucjach wychowujących duchownych na terytoriach diecezji wileńskiej i żmudzkiej (telszewskiej)⁷ w XIX w. Należy też zaznaczyć, że interesuje nas nie proces nauczania, chociaż jest on niewątpliwie częścią formacji duchowieństwa, ale formy duchowości⁸. Samo nauczanie regulowały statuty seminariów zatwierdzone przez władze świeckie, a więc w XIX w. było ono ściśle kontrolowane. Nas interesuje „cały inny” czas spędzony w instytucji wychowawczej. Ważne jest tu, w jaki sposób w ciągu całego pobytu w seminarium starano się kształtować u alumnów tożsamość duchownego i jakie oznaki duchowości jezuickiej były zauważalne w tym procesie. Podstawowym źródłem do badań były reguły instytucji zajmujących się wychowaniem duchownych. Te dokumenty regulowały porządek życia wewnętrznego i były opracowywane nie przez władzę świecką, a przez zwierzchnictwo instytucji wychowawczej oraz zatwierdzone przez biskupa (były jednak wyjątki i je wskażemy). Wspomniane reguły traktujemy jako modele intelektualne zasad, którymi się kierowano w procesie wychowania duchownych. Oczywiście, zastosowanie tych reguł zależało od wielu okoliczności, dlatego nasze badania kierujemy nie na samą ich praktykę, ale na ich znaczenie teoretyczne⁹.

⁵ Akademia w latach 1833–1842 działała w Wilnie, a następnie do 1918 r. – w Petersburgu. W 1844 r. nadano jej rangę Cesarskiej. Od tego czasu oficjalna jej nazwa brzmi – Cesarska Rzymsko-Katolicka Akademia Duchowna. Zob. V. Jogėla, *Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija 1833–1842 metais: Organizacija ir veikla, Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 14, Vilnius, 1997; I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka akademija w Petersburgu, Lublin, 2007*.

⁶ V. Žaltauskaitė, *Katalikų dvasininkų luomo tapatybės formavimo ženklai XIX a. reguloje: Romos katalikų dvasinės akademijos atvejais. I publikacija: Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge 1886 m. regula, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 37, Vilnius 2013, s. 65–129.

⁷ Podwójna nazwa diecezji (i seminarium) – żmudzka (telszewska) znajduje się w konkordacie między Stolicą Apostolską i Rosją z 1847 r. Jednak jako pierwszą wskazano nazwę Telsz. Kiedy w 1865 r. kapitułę i seminarium z Worn przemieszczono do Kowna jej nazwa się nie zmieniła. Dalej będziemy używali częściej w historiografii spotykanej nazwy diecezji żmudzkiej (podobnie seminarium). W przypisach pozostawimy wariant użyty w źródle.

⁸ J. Flaga, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin, 1998.

⁹ W ten sposób interpretujemy rozważania Egidijusa Aleksandravičiusa na temat informacji zawartych w regulach instytucji wychowawczych, zob. E. Aleksandravičius, *Prieš Aušrą. Jaunieji Daukanto bičiuliai*, Vilnius 1990, s. 36.

Istnieje liczna różnorodna historiografia dotycząca działalności Towarzystwa Jezusowego, duchowości jezuickiej oraz tego, w jaki sposób była kształtowana i przejawiała się w tym regionie¹⁰. Jednak życiu wewnętrznemu instytucji wychowującej duchownych w XIX w. poświęcono znacznie mniej uwagi.

Pojęcie reguły – jako kategorii badawczej – jest często spotykane w analizach działalności zakonów Kościoła katolickiego¹¹. Natomiast reguły instytucji wychowujących duchownych, które działały w diecezjach wileńskiej i żmudzkiej, nie spotkały się z tak dużym zainteresowaniem¹², chociaż są one wspomniane w opracowaniach na temat warunków życia¹³, codzienności¹⁴ czy zachowania się studiujących¹⁵. Trzeba zaznaczyć, że niektórzy badacze oceniali regułę jako niezmienną

¹⁰ L. Piechnik, *Jezuickie seminaria diecezjalne w Polsce 1564–1773*, s. 73–95; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996; L. Jovaiša, *Gyvenimas Vilniaus jezuitų profesų namuose, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 25, Vilnius, 2004, s. 309–329; T. Sodeika, „Apie teksto kaip prasmės medijos ribas Husserlio fenomenologijoje ir šv. Ignaco Lojolos Dvasinėse pratybose”, *Soter*, 2004, nr 14 (42), s. 217–232; I. Kodulska, *Akademia Połocka: Ośrodek kultury na Kresach 1812–1820*, Gdańsk 2004; I. Lojola, *Dvasinės pratybos, z języka hiszpańskiego tłumaczył L. Virbalas*, Vilnius 2008; *Lietuvos jezuitų teatras: XVI–XVIII amžiaus dramų rinktinė*, oprac. E. Ulčinė, Vilnius 2008; *Jezuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, red. N. Markauskaitė, L. Jovaiša, Vilnius 2012; S. Maslauskaitė, *Vaizduotės ambivalencija religinėse praktikose, Sekuliarizacija ir dabarties kultūra*, red. R. Šerpytė, Vilnius 2013, s. 373–414; W. Lawsuk, *Jezuici w Grodnie 1622–1700. Ludzie i dzieje kolegium. Владимир Лявшук, Иезуиты в Гродно в 1622–1700 гг. Люди и история Коллегиума*, w: *Studia i materiały do dziejów jezuitów polskich*, red. A.P. Bieś, L. Grzebień, t. 24, Kraków, 2013.

¹¹ V. Gidžiūnas, *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*, Roma–Vilnius 1994; *Šventojo Benedikto Regula*, z języka łacińskiego tłumaczył K. Gražys, Vilnius 1997; M. Jakulis, *Rokitai: Santvarka ir veikla XVIII–XIX a. I pusėje, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 33, Vilnius 2010, s. 59–95; R. Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, Vilnius 2010; M. Jakulis, *Vilniaus bonifratrų Šv. Kryžiaus konvento bendruomenė XVIII a.: struktūra, sudėtis, sugyvenimas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 36; B. Bažnyčios istorijos studijos, t. 5, Vilnius 2012, s. 281–306; *Jezuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, red. N. Markauskaitė, L. Jovaiša, Vilnius 2012; R. Laukaitė, *Lietuvos vienuolijos XX amžiuje*, http://www.gevask.dtiltas.lt/Vienuolijos/Lietuvos_vienuolijos_XX_amziuje, (dostęp 2013.02.01); *Zachodnie Reguły Monastyczne*, red. M. Starowiejski, w: *Źródła Monastyczne 50, Starożytność 33*, Tyniec 2013.

¹² Można wymienić: Publikacja bez komentarzy reguły seminarium w Worniach, zatwierdzonej 12 III 1775 r. przez biskupa żmudzkiego Jana Dominika Łopacińskiego. Zob.: Z. Genienė, J. Genys, *Varnių kunigų seminarija*, Vilnius: *Žemaičių kultūros draugijos redakcija*, 1999, s. 153–174; *Analiza reguł Rzymsko-Katolickiej Akademii Duchownej w Wilnie*: V. Žaltauskaitė, *Katalikų dvasininkų luomo tapatybės formavimo ženklai XIX a. reguloje: Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos atvejais. I publikacija: Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge 1886 m. regula, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 37, Vilnius 2013, s. 65–129.

¹³ Reguły seminarium diecezji wileńskiej są wymienione w: J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno, 1912, s. 331–333, 343, 529–534; V. Jogėla, *Vilniaus Romos*, s. 84–91; I. Šenavičienė, *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje. Motiejus Valančius*, Vilnius 1998, s. 44–51; A. Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius 2000, s. 50.

¹⁴ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka akademija*, s. 237–253.

¹⁵ W. Worotyński, *Seminarjum Główne w Wilnie*, t. 2: *Drugi okres dziejów i zniesienie (1816–1833)*, Wilno 1938, s. 80.

normę, która regulowała życie wewnętrzne¹⁶. Są też tacy, którzy zauważają dynamikę reguł i ich przystosowywanie do zmieniającego się społeczeństwa¹⁷ oraz wskazują na specyfikę ich badań i oceniania¹⁸. Takie podejście jest widoczne także w szerzej zakrojonych pod względem geograficznym i chronologicznym badaniach dotyczących instytucji wychowujących duchownych¹⁹.

„Wykładanie i oświata były nie jedyną i nawet nie najważniejszą działalnością jezuitów”. Jak zapisano w dokumencie fundacyjnym Towarzystwa Jezusowego, powstało ono, by „bronić oraz krzewić wiarę i pomóc postępowi dusz w dziedzinie chrześcijańskiego sposobu życia oraz doktryny za pomocą kazań publicznych, wykładów i każdej innej służby za pomocą Słowa Bożego, ćwiczeń duchownych, tłumaczenia chrześcijaństwa dla dzieci i zwykłych ludzi; nieść duchową pociechę dla wierzących wysłuchując ich spowiedzi i udzielając innych sakramentów”²⁰. Ponieważ czynności wymienione we wspomnianym dokumencie, ustanawiającym Towarzystwo Jezusowe, są również częścią obowiązków duszpasterskich duchowieństwa diecezjalnego, dlatego przygotowywano do nich w seminariach. Dyscyplina i kontrola miały dopomóc w zrealizowaniu ideału wychowania w seminariach jezuickich – ukształtować księdza jako obrońcę wiary, wiernego Kościołowi i Stolicy Apostolskiej²¹. Również Ludwik Piechnik SJ zauważył, „że wiek XIX i pierwsza połowa wieku XX na terenie Polski nie dodały nowych istotnych elementów w procesie wychowania księży diecezjalnych”, czyli dla seminariów były charakterystyczne wspólne elementy wychowania, chociaż posiadały one odmienne systemy edukacji, które zależały od profilu zakonu²². Jest dla nas ważne, które z elementów procesu wychowania duchownych w diecezjach wileńskiej i żmudzkiej w XIX w. możemy zaliczyć do tradycji jezuickiego systemu wychowawczego. W przedstawionych przez Jana Kurczewskiego charakterystykach reguł seminarium wileńskiego²³ możemy odnotować cechy, które zostały przejęte z jezuickiego systemu: rekolekcje na początku roku szkolnego i przed święceniami, czytanie tekstów duchowych i kazań w refektarzu (nakazywano m.in. czytanie „Kazań Skarżi”). Trzeba zaznaczyć, że kazania były jedną z najważniejszych form apostołstwa jezuickiego²⁴. Przykładowo w 1813 r. w raporcie seminarium diecezji wileńskiej

¹⁶ I. Šenavičienė, *Žemaičių lituanistai*, s. 46; I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka akademija*, s. 237.

¹⁷ V. Kamuntavičienė, *Šv. Benedikto regulos adaptacija Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės benediktinių vienuolynuose*, *Logos*, 79, 2014 kwiecień-czerwiec, s. 123–136.

¹⁸ M. Starowieyski, *Wstęp, Zachodnie Reguły Monastyczne*, red. ks. Marek Starowieyski, s. 39–41.

¹⁹ M. Stępień, *Prawa i obowiązki alumnów w regulaminie Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie z 1866 r.*, *Prawo Kanoniczne*, 2012, t. 55, nr 1, s. 81–98; tenże, *Prawa i obowiązki alumnów w Statucie i Regulaminie Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie z 1960 r.*, *Prawo Kanoniczne*, 2012, t. 55, nr 4, s. 175–190.

²⁰ L. Virbalas, *Ižanga, Jėzuitai Lietuvoje*, 2012, s. 13.

²¹ L. Piechnik, *Seminaria diecezjalne*, s. 10–11; 35.

²² L. Piechnik, *Jezuickie seminaria*, 1994, s. 88.

²³ J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, s. 331–333, 343, 529–534.

²⁴ V. Vaitkevičiūtė, *Jėzuitai pamokslininkai: tarp įmantrumo ir klasikos*, *Jėzuitai Lietuvoje*, s. 73.

osobno nawet nie wymieniono, kiedy wychowankowie ćwiczyli się w głoszeniu kazań. Jednak w porządku dnia seminarium dużo uwagi poświęcono też innym praktykom duchowym przyszłych księży, jak: poranne medytacje, modlitwy, uczestnictwo we Mszy św., czytanie Pisma Świętego i ksiąg duchowych, śpiew kościelny, przygotowanie się do administrowania sakramentów. Każdej soboty przygotowywano się do spowiedzi²⁵. Członkowie Towarzystwa Jezusowego odbywali spowiedź raz w tygodniu, a w seminariach jezuickich spowiedź alumnów praktykowano przynajmniej raz w miesiącu²⁶. Dane o seminariach diecezji wileńskiej z lat 1819–1820 (przy kościele świętego Jerzego, na Górze Zbawiciela u księży Misjonarzy i w Brześciu Litewskim) są jeszcze mniej jednoznaczne: wymieniono jedynie wykładane przedmioty bez praktyk religijnych²⁷. Dopóki w Wilnie działała Rzymsko-Katolicka Akademia Duchowna (1833–1842), a seminarium znajdowało się przy niej, dopóty kierowano się regułą akademicką²⁸ (jeszcze ją omówimy). Jest prawdopodobne, że zgodnie z tradycją korzystano z niej i dłużej, jednakże po powstaniu styczniowym (1863–1864), kiedy wstrzymano przyjmowanie do seminarium, zmniejszała się liczba żyjących według tej reguły. Przyjęcia do seminarium wileńskiego wznowiono dopiero w 1872 r.²⁹ Dokumenty z ostatnich dziesięcioleci XIX w. pozwalają twierdzić, że opierano się znowu na podobnej regule Cesarskiej Rzymsko-Katolickiej Akademii Duchownej z 1862 r. z jej surowymi wymogami dotyczącymi pokory i karności³⁰. Na przykład były alumn seminarium Jan Dionizy Sobolewski (uczył się w seminarium w latach 1888–1892), który uważał, że ucierpiał od zwierzchności duchownej z powodu swej lojalności wobec władzy świeckiej, całą atmosferę wychowania w seminarium nazwał jezuicką, wskazywał na codzienne praktyki czytania *Ćwiczeń Duchownych* św. Ignacego Loyoli, a w zwracaniu się biskupa do kleryków dostrzegał wojowniczą postawę wobec Kościoła Prawosławnego³¹. Oczywiście, trzeba ostrożnie oceniać wspomnienia duchownego o takiej sytuacji, tym bardziej że pojęcia „jezuickości” używano w retoryce władz świeckich dla wyrażenia nieufności wobec duchownych, dlatego demonstrującemu lojalność wobec władz autorowi było korzystne jego używać. Jednak i inna informacja ze wspomnień dostarcza nam wskazówek odnośnie do jezuickich praktyk duchowych w seminarium. W bibliotece tej uczelni w XIX w.

²⁵ Porządek codzienny nauk i zabaw dla alumnów w Sem[inarium] Diecezjalnym Wileń[skim] św. Jerzego z roku 1813 na 1814, LVIA, F. 694, inw. 1, nr 3177, k. 293–294.

²⁶ L. Piechnik, *Seminaria diecezjalne*, s. 57; W. Lawszuk, *Jezuici w Grodnie*, s. 72; L. Piechnik, *Jezuickie seminaria*, s. 89–90.

²⁷ Wiadomość o seminariach diecezji wileńskiej z 1819 na 1820 r., LVIA, F. 694, inw. 1, nr 422, k. 115–127; Od Komitetu seminaryjskiego raport [z] 1820 10 08, LVIA, F. 694, inw. 1, nr 426, k. 32–38 (dokładniejsze informacje dotyczą jedynie seminarium w Brześciu Litewskim).

²⁸ Szczegółowa instrukcja Akademii nakazywała klerykom seminarium czytać raz w miesiącu regułę. Zob. Protokół posiedzenia zarządu akademii z 30 V 1839 r., *Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Petersburga (dalej – CPAH PB)*, F. 46, inw. 1, nr 410, k. 73.

²⁹ Szerzej: V. Žaltauskaitė, *Имперская власть и Римско-католические духовные семинарии после 1863 г.*, *Ab Imperio* 4, 2012, s. 157–180.

³⁰ Regułę przeanalizowano w: V. Žaltauskaitė, *Katalikų dvasininkų*, s. 89–91.

³¹ [1897] Jan Dionizy Sobolewski, LVIA, F. 419, inw. 4, nr 7, k. 87, 89–92.

znajdowała się także reguła Towarzystwa Jezusowego³². Za wymowny uważamy i ten fakt, że już wspomniany autor rozprawy o diecezji wileńskiej Jan Kurczewski, który między innymi sam uczył się od 1874 r. w seminarium wileńskim, swoje badanie zadedykował sławnemu jezuitcie Piotrowi Skardze.

W seminarium diecezji żmudzkiej w Worniach od 1774 r. duchowni byli wychowywani według systemu szkolnictwa księży misjonarzy św. Wincentego à Paulo³³. Interesujące, że w wydanej w 1848 r. książce *Žemaičių vyskupystė* (diecezja żmudzka) Maciej Wołonczewski (Motiejus Valančius) wskazał, że nauczycielami w seminarium pozostają księża misjonarze³⁴, chociaż działalność zakonu w Cesarstwie Rosyjskim wstrzymano już w 1842 r.³⁵ Regułę seminarium opracował i zatwierdził biskup żmudzki Jan Dominik Łopaciński 12 marca 1775 r.³⁶ W historiografii funkcjonuje opinia, że obowiązywała ona do roku akademickiego 1843/1844³⁷. Jednak ks. Vincentas Juzumas wskazywał, że zasady J. D. Łopacińskiego dla alumnów „obowiązują dotąd”, tzn. do końca XIX w.³⁸ Głębszych badań na ten temat nie ma, jednak analiza życia codziennego alumnów pozwala przypuszczać, że osiemnastowieczna reguła obowiązywała do 1895 r., czyli do czasu, gdy biskup Mieczysław Leonard Pallulon (Mečislovas Leonardas Paliulionis) zatwierdził nową. Należy też podkreślić, że regułę J. D. Łopacińskiego uzupełnił biskup Maciej Wołonczewski w swym liście pasterskim z 4 lutego 1861 r. do kleryków seminarium³⁹. W okresie reform społecznych biskup zaostrzył zasady karności w seminarium. We wspomnianych uzupełnieniach M. Wołonczewskiego – nakazach odnośnie dyscypliny i kar – dostrzegamy właśnie cechy karności jezuickiej. Odniesienia do Towarzystwa Jezusowego można odnaleźć także w notatkach alumnów z lat sześćdziesiątych XIX w.⁴⁰, później w zapisach wykładającego teologię moralną

³² Reguły Societatis Iesu, Vilnae, 1682. Książka z pieczęcią Seminarium diecezji wileńskiej (pieczęć z napisem w języku rosyjskim). (Korzystano z egzemplarza o sygnaturze w Narodowym archiwum dokumentów opublikowanych – KC133648/1682; in: <http://www.epaveldas.lt>).

³³ Z. Genienė, J. Genys, Varnių kunigų, s. 104–105; A. Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas*, s. 49–50, 172; Wspomnienia z czasów, które przeżyłem. Przez x. Tomasza Dobszewicza, Kraków 1883, s. 75–82.

³⁴ M. Valančius, *Raštai*, t. 6, Vilnius 2013, s. 364–365.

³⁵ A. Wiczorek, *Kształcenie i wychowanie w szkołach powiatowych misjonarzy prowincji litewskiej na przełomie XVIII i XIX wieku*, s. 47 in <http://apcz.pl/czasopisma/index.php/KLIO/article/viewFile/KLIO.2011.003/1097> (dostęp 2015 06 16)

³⁶ Z. Genienė, J. Genys, *Varnių kunigų*, s. 153–174.

³⁷ I. Šenavičienė, *Dvasininkija ir lietuviybė. Katalikų bažnyčios atsinaujimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtyje*, Vilnius 2005, s. 88; Z. Genienė, J. Genys, *Varnių kunigų*, s. 105.

³⁸ V. Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, Varniai 2013, s. 109, 153.

³⁹ [1861 a Febr. 4 die.] Mathias Casimirus Wołonczewski, *Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Samogitiensis et Eques Clero Seminarii Samogitiensis Nobis in Christo dilectissimo Benedictionem et mandatum [...]*, Dział książek rzadkich i rękopisów Litewskiej Narodowej Biblioteki im. Marcina Mażwida (dalej – LNBMM), F. 42–54, k. 1. [Dziękuję dr. Mintautasowi Čiurinskasowi za przetłumaczenie tego listu duszpasterskiego, sporządzonego w języku łacińskim. – V.Ž.]

⁴⁰ *Homiletyka* [1858], LVIA, F. 378, inw. 220, nr 200, k. 53–71; Notatki bez początku, daty i wskazano autora, tamże, k. 196–306.

(od 1866 r.⁴¹) i homiletykę (od 1870 r.) Antoniego Baranowskiego (Antanas Baranauskas)⁴².

Jak już wspomniano, kazania zajmowały wyjątkowe miejsce w praktykach apostołskich jezuitów, trzeba jednak zaznaczyć, że ani diecezja wileńska, ani żmudzka w XIX w. nie stanowiły dogodnego pola dla rozkwitu tego sposobu apostołstwa. W zamkniętej przestrzeni instytucjonalnej – w seminarium – przygotowanie kazań było częścią kształcenia i można było swobodnie wybrać autorów tekstów przykładowych (wśród nich i jezuitów), jednak głoszenie kazań dla parafian podlegało kontroli władzy świeckiej, szczególnie od początku lat sześćdziesiątych XIX w., czyli po powstaniu styczniowym. W tłumaczeniu Słowa Bożego musiano opierać się na opublikowanych tekstach kazań, oprócz tego nie każdy duchowny mógł je wygłaszać⁴³.

W nowej regule seminarium żmudzkiego (telszewskiego)⁴⁴ zostały już wymienione rekolekcje św. Ignacego Loyoli dla alumnów⁴⁵. Kazimieras Paltarokas, student tego seminarium od 1894 r. przypomina, że pierwsze rekolekcje odbywały się właśnie według podręcznika św. Ignacego i wszyscy byli obowiązani mieć tę książkę⁴⁶. Można więc stwierdzić, że tradycja duchowości jezuickiej w procesie wychowania duchowieństwa diecezjalnego została zachowana także w XIX w. w seminariach diecezji wileńskiej i żmudzkiej. Nie obejmowało ono wszystkich sfer formacji, ale niektóre zasadnicze elementy zostały zachowane.

Należy omówić jeszcze jedną instytucję wychowującą duchownych – wyższą szkołę teologiczną, która działała w diecezji wileńskiej. W latach 1808–1832 w strukturze Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego funkcjonowało Główne Seminarium w Wilnie (dalej: GSW). W ten sposób uniwersytet starał się zachować kontrolę procesu wychowania duchownych⁴⁷. W historiografii uczelnia ta (GSW) jest oceniana jako udany projekt władzy świeckiej z podkreśleniem, że wychowani w niej duchowni spełniali oczekiwania władzy⁴⁸, ale nie przestrzegano nauczania

⁴¹ Należy zaznaczyć, że w latach 1864–1865 wstrzymano przyjmowanie do seminarium i wznowiono tylko w 1870 r. Zatem w tym czasie odnotowano studiujących.

⁴² A. Baranauskas, *Raštai IV, Homiletika, arba Mokslas šventosios iškalbos*, Vilnius 2005.

⁴³ V. Merkys, *Motiejus Valančius, tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškojo*, Vilnius 1999, s. 278–286, 623–634.

⁴⁴ Na początku zacytowano św. Grzegorza z Nyssy, podobnie zresztą jak w regule Cesarskiej Rzymsko-Katolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu od 1886 r. (punkt 54).

⁴⁵ *Regulae Seminarii dioecesis Samogitiensis* [1895], Archiwum Kurii Archidiecezji w Kownie, rkps 363, Caput III (kartki nienumerowane).

⁴⁶ K. Paltarokas, *Gyvenimo bruožai. Atsiminimai*, oprac. B. Antanaitis, E. Neniškytė, Vilnius 2005, s. 48.

⁴⁷ D. Beauvois, *Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803–1832*, t. 1, Uniwersytet Wileński, Rzym- Lublin, 1991, s. 293; D. Beauvois, *Wilno – polska stolica kulturalna zabogu rosyjskiego 1803–1832*, Wrocław 2012, s. 153; E. Вишленкова, *Заботьясь о душах подданных: Религиозная политика России первой четверти XIX века*, Саратов 2002, s. 345.

⁴⁸ E. Вишленкова, *Заботьясь о душах* s. 347, 358; Д. Бовуа/Д. Beauvois *помощь: «Круглый стол» Империя, нации и конфессиональная политика в эпоху реформ, Российская история*, 2012, nr 4, s. 59–60.

Kościół⁴⁹. Trudno byłoby zaprzeczyć twierdzeniu, że ta instytucja była owocem racjonalistycznej filozofii Oświecenia i starała się wychowywać duchownych jako przyszłych funkcjonariuszy państwowych⁵⁰, zwłaszcza wiedząc, że państwo przypisało im znaczące funkcje społeczne, jednakże wydaje się, że mówienie o świeckości GSW jest nadinterpretacją. Czas spędzony w instytucji wychowującej był niewątpliwie ważny dla formacji duchownego, jednak o dalszej jego postawie przesądzały nie tylko lata spędzone w seminarium, ale i rozwój wewnętrzny osobowości, rozmaite okoliczności, kontekst socjopolityczny działalności czy uwarunkowania polityczne.

W ukazie z 18 lipca 1803 r. o ustanowieniu GSW można dostrzec zamierzenia, by kontrolować nie tylko nauczanie, ale i porządek wewnętrzny. Wskazano, że komitet opracuje ustawy, które mają być przekazane również najwyższej władzy świeckiej⁵². Takie ustawy (ogólne) zostały zatwierdzone 6 października 1806 r.⁵¹, jednak w 54 punkcie zapisano, że na ich podstawie zarząd ułoży przepisy szczegółowe: „ułożyć stosownie do tych Ustaw szczegółowie przepisy i wedle nich postępować”⁵³. Tak zwane „szczegółowe przepisy” albo „Ustawy szczegółowe dla Seminarium Głównego Duchownego przy Imperatorskim Wileńskim uniwersytecie” zostały zatwierdzone 2 czerwca 1808 r.⁵⁴ One właśnie regulowały życie wewnętrzne GSW. Ale nawet w ogólnych ustawach GSW możemy dopatrzeć się niektórych zasad wychowania jezuickiego, które Ludwik Piechnik zgrupował w 4 punktach⁵⁵. Przykładowo w punkcie 24 ustawy GSW wskazano potrzebę katechizacji i nauczania, uczenia się sakramentów i liturgii (punkt 28), przygotowania kazań (punkt 30), a w czwartej części jeden punkt poświęcono kształtowaniu poczucia *wspólnotowości*, formowaniu pokornej postawy alumna i jego bezustannej kontroli. Regulamin miał być czytany na głos trzy razy w roku (w seminariach jezuickich czytano raz w miesiącu). „Szczegółowe przepisy” z 1808 r. zawierały 64 punkty wraz ze szczegółowym porządkiem dnia. Zdefiniowano w nich kompetencje urzędników seminarium: regensa, kapelana, prefekta oraz obowiązki kleryków. Patrząc ze strony formalnej zachowano urzędy charakterystyczne dla

⁴⁹ J. Kurczewski, Biskupstwo Wileńskie, s. 342.

⁵⁰ D. Beauvois, Szkolnictwo polskie, s. 294–295.

⁵¹ Ukaz do Senatu Rządzącego z 18 VII 1803 r. (kopia), LVIA, F. 721, inw. 2, nr 58, k. 29.

⁵² Уставъ Главной семинарии для римско-католическаго духовенства при Императорскомъ Виленскомъ университетѣ/ Ustawy dla Głównego seminarium Rzymsko-katolickiego duchowieństwa przy Imperatorskim Wileńskim uniwersytecie, LVIA, F. 721, inw. 2, nr 58, k. 55–61.

⁵³ Уставъ Главной семинарии для римско-католическаго духовенства при Императорскомъ Виленскомъ университетѣ/ Ustawy dla Głównego seminarium Rzymsko-Katolickiego Duchowieństwa przy Imperatorskim Wileńskim uniwersytecie, LVIA, F. 721, inw. 2, nr 58, k. 61.

⁵⁴ Ustawy szczególne dla seminarium Głównego Duchownego przy Imperatorskim Wileńskim Uniwersytecie (z porządkiem dnia), LVIA, F. 721, inw. 2, nr 58, k. 52–54; tylko porządek dnia: Porządek dzienny w Seminarium Głównym, Dział rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, F. 2–KC 17, k. 37–39.

⁵⁵ „1) zewnętrzny porządek dnia i tygodnia służący uporządkowaniu wewnętrznemu; 2) konieczność modlitwy i praktyk religijnych jako warunków rozwoju życia duchownego; 3) postawa aktywna – ćwiczenia i próby działalności apostołskiej; 4) troska o zdrowie i o odpowiednią atmosferę; wrażliwość na drugiego człowieka”, zob.: L. Piechnik, Seminarium diecezjalne, s. 35–36.

seminariów jezuickich, a i ich kompetencje prawie się nie różniły. Tylko urzędowi prefekta przypisano kontrolę, a nie organizowanie życia seminaryjnego. Regens – najważniejsza osoba, wspólnie z ojcem duchownym i prefektem/prefektami wychowywał kleryków, organizował praktyki duchowe, wygłaszał konferencje; ojciec duchowny przygotowywał do katechizacji opierając się na Katechizmie Trydenckim, dwa razy w miesiącu przypominał „resolutiones casuum Conscientiae”, przygotowywał rekolekcje (również i przed święczeniami). Ta ostatnia tradycja przyszła właśnie z seminariów jezuickich⁵⁶.

W osiemnastu punktach dotyczących alumnów dużo uwagi poświęcono przygotowaniu i wygłaszaniu kazań, uregulowano uczestnictwo w świętach i uroczystościach Kościoła (we własnym kościele obchodzono uroczystość patrona szkoły św. Jana Kantego), we Mszy św. w dni powszednie w kościele seminaryjnym, a w niedziele i w święta – w kościele św. Janów. Zajmując miejsce przy stole czy w kościele trzymano się tradycyjnego porządku – zależnie od czasu spędzonego w seminarium. Podkreślono zasady: karność, poważania, pokory, *wspólnotowości*. Są one także cechami wychowania jezuickiego. W „szczególnych przepisach” GSW możemy odnotować wzmianki o potrzebie otwartości wobec miasta, jednak nie chodziło o wymiar świecki, a o podkreślenie charakteru instytucji kształcącej i wychowującej duchownych oraz uwzględnienie cech duchowości jezuickiej. Sama struktura tych wskazań i ich konkretność może wskazywać na powiązanie z jezuickimi praktykami duchowymi, zwłaszcza ich porządkiem⁵⁷.

Po zamknięciu Uniwersytetu w 1832 r. na bazie GSW powstała Rzymsko-Katolicka Akademia Duchowna – ośrodek szkolnictwa wyższego, którego absolwenci mieli zająć wysokie stanowiska w hierarchii Kościoła w Cesarstwie Rosyjskim (§ 1⁵⁸). Zwracamy uwagę na ten fakt, ponieważ stanowił on przesłankę do mobilności duchownych, ich komunikacji i mógł mieć wpływ na przeniesienie idei oraz doświadczeń do instytucjonalnej przestrzeni diecezji. Było to tym bardziej ważne, że niejedyni absolwenci akademii wykładał później w seminariach diecezjalnych.

Akademia w Wilnie, a później w Petersburgu, kierowała się statutem z 1 lipca 1833 r.⁵⁹ Zapisano w nim, podobnie jak i w statucie Rzymsko-Katolickiej Akademii Duchownej Warszawskiej z 1836 r.⁶⁰, że inspektor jest odpowiedzialny za nadzór nad uczącymi się alumnami i ich wychowanie moralne (§ 55). Urząd inspektora był innowacją i należał do realiów cesarskiego systemu oświaty⁶¹, ponieważ

⁵⁶ L. Piechnik, Jezuickie seminarium, s. 80.

⁵⁷ S. Maslauskaitė, Vaizduotės ambivalencija religinėse praktikose, Sekularizacija ir dabarties kultūra, pod red. Rita Šerpytė, Vilnius 2013, s. 382–383.

⁵⁸ Уставъ Виленской римско-католической духовной академии/ Ustawy dla Wileńskiej Rzymsko-katolickiej duchownej akademii [b.m.w.] 1833; L. Zasztowt, Kresy 1832–1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej, Warszawa, 1997, s. 121–128.

⁵⁹ V. Jogėla, Vilniaus Romos, s. 42.

⁶⁰ A. Pleszczyński, Dzieje Akademii Duchownej Rzymsko-Katolickiej Warszawskiej, Warszawa 1907, aneksy IX.

⁶¹ W 1825 r. została wymieniona policja uniwersytecka z urzędem inspektora, a w Wileńskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej (1832–1842) był już inspektor i czterech jego pomocni-

w instytucjach kształcących duchownych opiekę nad alumnami i ich wychowaniem sprawował prefekt⁶². Znaczące jest to, że w 1839 r. opracowano szczegółową instrukcję dla urzędników i alumnów Akademii⁶³. Z jej treści wynika, że inspektor wykonywał właśnie obowiązki byłego prefekta⁶⁴: nadzorował praktyki religijne alumnów i treść naznaczanych czytań religijnych, nauczał o posłudze duszpasterskiej, zajmował się przygotowaniem alumnów Akademii do święceń⁶⁵. Między innymi tradycja głośnego czytania tekstów duchowych w refektarzu, tak bardzo charakterystyczna dla seminariów jezuickich⁶⁶, została też odnotowana w instrukcji urzędniczej inspektora (punkt 30). Ojciec duchowny miał pomagać inspektorowi w organizowaniu praktyk duchowych wychowanków oraz prowadzić rekolekcje⁶⁷.

Część instrukcji z 1839 r., zatytułowana „O obowiązkach i dyscyplinie kleryków”, zawierała 54 punkty. Mówiła ona o nauczaniu katechizacji, wygłaszania kazań, wymagała odbycia spowiedzi raz w miesiącu, praktykowania we wskazanym czasie *silentium*, chodzenia w niedziele i święta kościelne, a także w uroczystości św. Jana Kantego i św. Jerzego do kościoła św. Janów i uczestnictwa w liturgii w komży lub dalmatyce. Przystępując do egzaminów publicznych wszyscy byli obowiązani nakładać togi i pasy. W tych zapisach też można dopatrzeć się tradycji dyscypliny jezuickiej i chodzi nie tylko o jasne wymogi i stosowne kary dotyczące zachowania, karności, wyglądu (na przykład, obowiązek tonsury dla posiadających święcenia niższe). Punkty dotyczące lektury alumnów oraz kontroli komunikacji wprost powtarzały nakazy reguły jezuickiej⁶⁸. Poza tym, w procesie wychowania podkreślono ducha szacunku dla zwierzchników czy cnoty pokory. Kształtowano poczucie *wspólnotowości* za pomocą wspólnego uczestnictwa w praktykach religijnych i wspólnego odpoczynku (wewnątrz akademii czy w czasie wspólnych spacerach poza nią). Pozostawiono, co prawda, możliwość odpoczynku indywidualnego, który – jak napisano – mógł się przysłużyć do „cnoty i nauki”. Punkt 49 głosił: „К устранению препятствий с пути добродетели и наук будет способствовать и то когда в Семинарии содержать не будет собак и птиц и играть на гитаре но если кто знает музыку основательнейшую мужскую может забавляться во время свободное

ków, którzy mieli za zadanie śledzenie studentów (zob.: Vilniaus universiteto istorija 1579–1994, autor wstępu i ostatniej części Rolandas Povilionis, Vilnius 1994, s. 159, 171–172).

⁶² L. Piechnik, Seminaria diecezjalne, s. 25, 37, 40, 53 i in.; Z. Genien, J. Genys, Varnių kunigu, s. 153–174; urząd prefekta jest wymieniony na s. 161, 166 i in.

⁶³ Protokół posiedzenia zarządu Akademii z 30 V 1839 r. – CPAH PB, F. 46, inw. 1, nr 410, k. 57–73. Instrukcja składała się z 173 punktów, które omawiały funkcje: inspektora – w 31 punkcie, kapelana – 13, pomocnika inspektora – 14, bibliotekarza – 13, ekonomy – 35, profesorów, adjunktów – 13, kleryków – 54 punktach.

⁶⁴ Protokół posiedzenia zarządu Akademii z 30 V 1839 r. – CPAH PB, F. 46, inw. 1, nr 410, k. 58–60.

⁶⁵ Ibidem, CPAH PB, F. 46, inw. 1, nr 410, k. 58–60.

⁶⁶ L. Piechnik, Seminaria diecezjalne, s. 39.

⁶⁷ Protokół posiedzenia zarządu Akademii z 30 V 1839 r. – CPAH PB, F. 46, inw. 1, nr 410, k. 60–62.

⁶⁸ W. Lawszuk, Jezuiti w Grodnie, s. 272, 281.

и не мешая другим” (Usunięciu przeszkód na drodze cnót i zdrowej nauki posłuży również zakaz trzymania w seminarium psów i ptaków oraz gry na gitarze. Jednak, jeśli ktoś zna muzykę przynajmniej na dobrym poziomie i „męską”, bawić się może w czasie wolnym i nie przeszkadzając innym)⁶⁹. Warto zaznaczyć, że odpoczynek jako czynność osobna, posiadająca sens wychowawczy, był charakterystyczny dla systemu wychowania jezuickiego⁷⁰.

Regułę czytano raz w miesiącu⁷¹. Do wspomnianych instrukcji nie wprowadzono szczegółowego porządku dnia, chociaż rytm dobowy można odtworzyć na podstawie zajęć alumnów. Generalnie organizowano dzień stosując się do uderzeń dzwonu, ale uruchomiono go na polecenie przełożonych. W regule jezuickiej polecała osobie uderzającej w dzwony również wydawali przełożeni⁷².

Po przeniesieniu Akademii z Wilna do Sankt Petersburga skorygowano instrukcję. Jej część „O obowiązkach i karności kleryków” została skrócona do 47 punktów⁷³. Oznacza to, że już w latach pięćdziesiątych XIX w. w Akademii funkcjonował wariant obowiązków alumna nie nawiązujący do instrukcji wileńskiej z 1839 r., jak twierdzi Irena Wodzianowska⁷⁴, ale przystosowany do realiów Petersburga⁷⁵.

Kontakty z obcym pod względem kulturowym i konfesyjnym miastem były bardziej ograniczane aniżeli w Wilnie. Możliwość wyjścia za mury Akademii została przewidziana jedynie w przypadku udawania się do kościoła czy na spacer, tzn. jedynie w grupie i w towarzystwie pomocnika inspektora, a w razie szczególnej potrzeby – tylko z inspektorem. Zabroniono przynosić z miasta książek i jakichkolwiek rzeczy (punkt 46). Nie zachowano punktu nakazującego uczestnictwo w uroczystościach w togach i z pasami (punkt 45 instrukcji z 1839 r.). Można stwierdzić, że właśnie w ten sposób zanikała tradycja uroczystości Akademii Wileńskiej. Jednak fotografia alumnów Akademii w Petersburgu z końca XIX w. pokazuje, że pas był częścią ich szat⁷⁶. A do nakładania togi zobowiązywał nowo zatwierdzony porządek przyznawania stopni naukowych z 1885 r.⁷⁷

⁶⁹ Protokół posiedzenia zarządu Akademii z 30 V 1839 r. – CPAH PB, F. 46, inw. 1, nr 410, k. 72–73.

⁷⁰ L. Piechnik, Seminaria diecezjalne, s. 36–37.

⁷¹ Protokół posiedzenia zarządu Akademii z 30 V 1839 r. – CPAH PB, F. 46, inw. 1, nr 410, k. 73.

⁷² Reguły Societatis Iesu, Vilnae 1682, s. 168–170.

⁷³ Instrukcja dla kleryków o obowiązkach i ich karności, – CPAH PB, F. 46, inw. 3, nr 251, k. 63–67.

⁷⁴ I. Wodzianowska, Rzymskokatolicka akademia, s. 237.

⁷⁵ Zapewne jest to właśnie Instrukcja dla uczniów Akademii o obowiązkach i ich karności. – Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne w Petersburgu (dalej: RPAH), F. 821, inw. 125, nr 383, k. 5–8.

⁷⁶ Fotografia: Julijonas Šimaitis z innym alumnem Cesarskiej Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej, in: Šiaulių Aušros muziejus [Muzeum „Ausry” w Szawlach], SEK 68572/F-SP2580; Prelato Povilo Januševičiaus fotografijų kolekcija: albumas nr. 7, oprac. V. Žaltauskaitė, Vilnius 2010, s. 210.

⁷⁷ Ordo in solemnibus ad lauream doctoralem in p. Theologia vel jure canonico promotione in Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Academia Petropolitana servandus, LVIA, F. 1135, inw. 17, nr 194.

Być może dlatego, że usunięto zapisy w sprawie niektórych wykroczeń, zostały też przeredagowane i zmienione punkty dotyczące kar. Wykroczenia wobec karności, pokory i cnoty zostały oszacowane najsurowiej: z Akademii (i ze stanu duchownego) usuwano za świadome nieposłuszeństwo i podburzanie do niego (punkt 38)⁷⁸. Kształtowanie poczucia *wspólnotowości* pozostało charakterystyczną cechą reguł również Akademii w Petersburgu: razem chodzono na wykłady, modlitwy, spacer i razem odpoczywano. Regulamin życia wewnętrznego Akademii w Petersburgu został zredagowany stosownie do zmian realiów społecznych, jednak zachowano także wcześniejsze zasady wychowania.

Reguły Akademii zostały znacząco zmienione w latach 1862 i 1886⁷⁹. Szukając oznak duchowości jezuickiej w regule z 1862 r. należy zwrócić uwagę na szczególnie miejsce rekolekcji w części obowiązków religijnych. Poza tym została określona częstotliwość nie tylko spowiedzi (znów raz w miesiącu), ale i przyjęcia Komunii św. (obowiązkowo w komży). Najświętszy Sakrament miał być także adorowany każdego dnia po obiedzie w kaplicy akademickiej („Po skończonym obiedzie udają się wszyscy razem do Kaplicy na adorację Przenajświętszego Sakramentu”). Wśród obowiązków kuratora kaplicy znajduje się następujący zapis: „Czuwanie, by lampa paliła się zawsze przed Przenajświętszym Sakramentem”⁸⁰. Ten sam obowiązek znajdował się i w regule jezuickiej⁸¹. Taka postawa była zgodna z charakterystyczną dla XIX w. pobożnością eucharystyczną. Warto zaznaczyć, że zarządca diecezji żmudzkiej Aleksander Kazimierz Bereśniewicz (Aleksandras Kazimieras Beresnevičius) w listach okólnych wymagał tego od duchownych diecezji⁸² (A. K. Bereśniewicz był rektorem akademii w latach 1860–1864, tzn. wtedy, gdy zmieniano jej regułę).

Reguła z 1886 r. wyróżnia się strukturą i treścią. Dużo uwagi poświęcono wyjaśnianiu wymagań. Pod tym względem oddalono się od jezuickiej konkretności i rzeczowości, jednak w znaczeniu wychowania duchowego drastycznej zmiany nie ma. Uregulowano sprawy pobożności, zachowania się, nauki i odpoczynku. Temu ostatniemu, inaczej niż w pozostałych regułach, poświęcono oddzielny rozdział. Nakazano w nim przeprowadzenie ośmiodniowych rekolekcji. Irena Wodzianowska, chociaż nie podając źródła, wspomina, że Justinas Dovydaitis, który był ojcem duchownym w latach 1891–1894, prowadził rekolekcje w Akademii według św. Ignacego Loyoli⁸³. Wiemy, że opierał się na nich podczas konferencji duchowych właśnie Jonas Mačiulis (Maironis), który był ojcem duchownym Akademii od listopada 1898 r. do października 1900 r.⁸⁴ Wpisy dziennika ks. Povilasa

⁷⁸ Instrukcja dla kleryków o obowiązkach i ich karności. – CPAH PB, F. 46, inw. 3, nr 251, k. 67.

⁷⁹ Regulae, Academia Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Petropolitana anno academico 1891–1892, Petropoli 1891, s. 11–22. Przeanalizowana przez V. Žaltauskaitė, Katalikų dvasininkų, s. 89–100, 103–129.

⁸⁰ Obowiązki alumnów Akademii. – RVIA, F. 826, inw. 3, nr 86, k. 75,77; Obowiązki alumnów Akademii, in: (dalej: LNBMM), rkps PR–338, k. 3, 5.

⁸¹ W. Lawszak, Jezuici w Grodnie, s. 277.

⁸² V. Juzumas, Žemaičių vyskupijos, s. 141.

⁸³ I. Wodzianowska, Rzymskokatolicka akademii, s. 242.

⁸⁴ J. Maculewicz, Konferencje do alumnów R. K. Akademii, in: Maironio lietuvių literatūros muziejus [Muzeum literatury litewskiej im. Maironisa], rkps 19943, k. 3, 12, 49, 90, 94, 120, 123, 124.

Januševičiusa (studiował w Akademii w latach 1894–1898) odnotowują ignacjańską treść i logikę rekolekcji⁸⁵. Można wysnuć wniosek, że w Akademii praktykowano właśnie *Cwiczenia Duchowne* św. Ignacego Loyoli. Ważne jest, że odmawianie Różańca św. – jako praktyka pobożności – zostało wyodrębnione w oddzielnym punkcie reguły (pkt 18). Jest prawdopodobne, że podejście to było związane z uznaniem papieża Leona XIII dla tej modlitwy. W 1883 i 1884 r. wydał on encykliki i wyznaczył październik do odmawiania Różańca⁸⁶. Jednak praktyki pobożności maryjnej cechowały również duchowość jezuicką⁸⁷. Ponadto punkt 72, w którym zapisano o stosownym wyglądzie kleryka, jest prawie identyczny z punktem reguły z 1862 r. (dotyczy kształtu tonsury).

Zatem opracowując nową regułę przejęto niektóre punkty z wcześniejszych, ale pojawiły się i nowe akcenty. Niektóre z nich trzeba powiązywać ze zmianami w Kościele w okresie pontyfikatu papieża Leona XIII. Uwzględniono je – kształtując tożsamość przyszłych duchownych – również w instytucjach wychowujących duchownych na terytorium Cesarstwa Rosyjskiego. Władza świecka chciała kontrolować kształcenie duchownych i ich posługę, tymczasem życie wewnętrzne i praktyki dotyczące rozwoju duchowego nie podlegały jej kompetencji i nie zależały od uchwał czy listów okólnych. Władza świecka zabroniła działania Towarzystwu Jezusowemu w Cesarstwie Rosyjskim, jednak w instytucjach wychowujących duchownych zachowały się praktyki duchowe tego zakonu. Władza świecka nie miała możliwości ich kontrolowania. Poza tym trzeba zaznaczyć, że kontekst socjopolityczny drugiej połowy XIX w. – przejawy oraz napięcia nowoczesnych nacjonalizmów rosyjskiego oraz polskiego i litewskiego – wymagały od duchownego aktywnej postawy, jeżeli chciał pozostać wierny Kościołowi i papieżowi. Taki model duchownego, jako obrońcy wiary, był również bliski ideału jezuickiego.

⁸⁵ P. Januševičius, Visokių atsitikimų sąrašas: 1895–1898, oprac. V. Žaltauskaitė, Bibliotheca Archivi Lithuanici, t. 5, Vilnius 2004, s. 98,163–168, 256–270.

⁸⁶ http://www.encyclopedia.jrank.org/ROM_SAC/ROSART_Lar_rosarium; <http://www.miraclesrosarymission.org/leo.htm>, (dostęp 2013 01 21).

⁸⁷ L. Piechnik, Seminaria diecezjalne, s. 36, 57.